

طراحی الگوی نظارتی بر پایه حکمرانی مبتنی بر توسعه پایدار

سیداحمدرضا دستغیب*

محمد محمدی**

سمانه سلیمی بازنشینی***

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۴/۱۱ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۶/۲۸

سال پنجم، شماره ۱۸، تابستان ۱۴۰۳

چکیده

توسعه پایدار مسیری جدید برای رسیدن به آرمان‌های بشر با حفظ منابع برای آیندگان است. هدف پژوهش، طراحی یک الگوی نظارتی بر پایه حکمرانی مبتنی بر توسعه پایدار در دیوان محاسبات کشور است. پژوهش حاضر با رویکرد استقرایی و مبتنی بر روش توصیفی-اکتشافی انجام شده است. جامعه آماری، نخبگان و خبرگان دیوان محاسبات کشور هستند که با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند و گلوله‌برفی انتخاب شده‌اند و جهت جمع‌آوری داده‌ها از مصاحبه نیمه‌ساختاریافته و برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش تحلیل مضمون (تم) استفاده شده است. نتایج پژوهش نشان داده است که الگوی نظارتی بر پایه حکمرانی مبتنی بر توسعه پایدار شامل ۳ مضمون فراگیر (زمینه‌ای، محتوایی و نظارتی) و ۵ مضمون سازمان‌دهنده (عوامل مبتنی بر سیاست‌ها، عوامل اجتماعی، عوامل اقتصادی، عوامل زیست‌محیطی و حسابرسی/گزارشگری) و ۲۸ مضمون پایه (تدوین و اجرای سیاست‌های توسعه‌ای اقتصادی، تدوین و اجرای سیاست‌های اجتماعی، تدوین و اجرای سیاست‌های

* گروه علوم سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات، تهران، ایران.

** گروه مدیریت دولتی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسئول).

Email: Mo.Mohammadi@iauctb.ac.ir

*** دکتری مدیریت دولتی (گرایش منابع انسانی)، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران جنوب، تهران، ایران.

زیست‌محیطی، انضباط مالی، شفافیت، رشد سالانه تولید ناخالص داخلی، ثبات اقتصادی، اشتغال کامل، دسترسی به انرژی‌های تجدیدپذیر، مدیریت پایدار جنگل‌ها، مبارزه با بیابان‌زایی، مدیریت پسماند، کاهش آلودگی هوا، استفاده پایدار از منابع آبی و اکوسیستم‌های خشکی، به‌حداقل‌رساندن انتشار مواد شیمیایی خطرناک، عدالت اجتماعی، فقرزدایی، مسئولیت اجتماعی، مبارزه با فساد، تعهدات بین‌نسلی، سلامت، مشارکت، آموزش، رفاه عمومی، ارتقای امنیت، گزارش‌های حسابرسی، گزارش‌های تحلیلی و گزارش تفریح بودجه) است.

واژه‌های کلیدی: الگو، نظارت، حکمرانی خوب، توسعه پایدار، شفافیت، انضباط مالی
طبقه‌بندی JEL: H, H10, Q01

مقدمه

توسعه به‌عنوان یک مفهوم، از سوی محققان مختلف با معانی، تفاسیر و نظریه‌های گوناگونی همراه بوده که به‌شکل فرآیندی تکاملی تعریف می‌شود که در آن، ظرفیت انسان از نظر شروع ساختارهای جدید، مقابله با مشکلات، سازگاری با تغییرات مستمر و تلاش هدفمند و خلاقانه برای دستیابی به اهداف جدید افزایش می‌یابد (Henderson & Loreau, 2023). نقش توسعه، ایجاد تحولی مطلوب در توزیع دوباره منابع و ارتقای حقوق انسان‌ها در جامعه است (Antoniades et al, 2021). توسعه صنعتی نامتوازن جهان را با مشکلات، تهدیدها و چالش‌های گوناگونی از قبیل فقر و گرسنگی، افزایش نابرابری درون و بین کشورها، حاشیه‌نشینی، بیکاری جوانان، مشکلات بهداشتی، افزایش خشونت و تروریسم، غارت منابع طبیعی و تخریب گسترده محیط زیست روبه‌رو کرده است. چالش‌های موجود گویای این واقعیت‌اند که کشورها بدون توجه به توسعه پایدار، نمی‌توانند به حیات سالم و بهینه خود ادامه دهند.

بیان مسئله

یکی از رویکردهای نوین در حوزه توسعه، پارادایم توسعه پایدار است. پایداری زیست‌محیطی با حفاظت و تقویت پایه منابع فیزیکی، بیولوژیکی و اکوسیستم مرتبط است و به رابطه طبیعت و انسان می‌پردازد. علاوه بر این، توسعه پایدار برای رشد اقتصادی نیز مهم است. پایداری اقتصادی، بدان معنی است که توسعه از نظر

اقتصادی با راندمانی بالا انجام شده و به‌گونه‌ای است که بر روی منابع نظارت و کنترل لازم اعمال می‌شود و می‌توان آن را برای نسل‌های بعدی حفظ کرد. پایداری اجتماعی به‌عنوان رکن سوم توسعه پایدار که در سال‌های اخیر توجه فزاینده‌ای را به خود جلب کرده است، تحقق رفاه انسان را به‌دنبال دارد و بر ارضای نیازهای انسان و بهبود کیفیت زندگی تمرکز می‌کند (Wang et al, 2023). تصمیم‌گیری درمورد پایداری، متضمن تعاملات پیچیده‌ای بین جنبه‌های زیست‌محیطی، اقتصادی و اجتماعی است و نیاز به مشارکت فعال همه ذی‌نفعان مربوطه دارد (Henrique et al, 2019). با پیدایش مفاهیمی همچون حکمرانی خوب به‌عنوان یکی از شرط‌های اساسی توسعه پایدار، بحث نظارت و پاسخگویی اهمیت روزافزونی یافته است. حکمرانی خوب، به‌ویژه با داشتن مؤلفه‌هایی همچون شفافیت، انضباط مالی و پاسخگویی می‌تواند نهاد حکمرانی را درقبال حفظ و ارتقای محیط زیست انسانی و طبیعی، پاسخگو و مسئولیت‌پذیر کند. حساب‌رسان مؤسسات عالی حسابرسی، نقشی اساسی در اطمینان از اینکه سازمان‌ها راهبردهای خود را با اهداف توسعه پایدار هماهنگ کنند، ایفا می‌کنند. درواقع حساب‌رسان به‌منظور ارزیابی پایداری باید به بررسی جامعی از تأثیرات اقتصادی، اجتماعی و محیطی سازمان‌ها بپردازند و در توسعه پایدار نقش آفرین باشند.

در ادبیات موضوع، مدل‌های توسعه پایدار متعددی بیان و استخراج شده‌اند که به برخی از آن‌ها در بخش پیشینه تحقیق اشاره شده است. نتایج بررسی نشان داد که در برخی از این مدل‌ها به نقش ابعاد اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی توجه شده است و به نقش عوامل زمینه‌ای (تدوین و اجرای سیاست‌های توسعه‌ای اقتصادی، تدوین و اجرای سیاست‌های اجتماعی، تدوین و اجرای سیاست‌های زیست‌محیطی) پرداخته نشده است. همچنین در حوزه توسعه پایدار، الگوی جامعی با رویکرد نظارتی تدوین نشده است. بنابراین، اجرای این پژوهش در جهت پرکردن شکاف نظری در رابطه با حکمرانی مبتنی بر توسعه پایدار، دارای اهمیت خواهد بود و به‌عنوان نوآوری پژوهش محسوب می‌شود. مسئله‌ای که دیوان محاسبات کشور را به‌سمت طراحی الگوی نظارتی بر پایه حکمرانی مبتنی بر توسعه پایدار سوق داد این است که در این نهاد نظارتی، حسابرسی مالی و عملکرد (اثربخشی، کارایی و صرفه اقتصادی) در راستای نیل به توسعه پایدار به‌صورت جامع انجام نمی‌شود (آذر و

حبشی، ۱۳۹۶). با عنایت به اینکه دیوان محاسبات کشور به‌عنوان ناظر ازسوی مردم و نهاد متولی نظارت دموکراتیک بر مخارج و عملکرد دستگاه‌های اجرایی است و مأموریت آن، کمک به ارتقای شفافیت و برقراری انضباط مالی و بهبود عملکرد و اطمینان از حسابدگی و پاسخگویی دستگاه‌های اجرایی در جهت حفظ و صیانت از بیت‌المال و نیل به حکمرانی در بخش عمومی است، بنابراین، دیوان محاسبات کشور باید به‌دنبال بهترین سازوکار کاربردی برای اعمال نظارت بر عملکرد مالی دولت باشد؛ زیرا وجود نظام کنترل و نظارت دقیق، صحیح، قاطع، صریح و کارآمد در سیستم دولتی از جمله عواملی است که می‌تواند حفظ و صیانت از بیت‌المال و همچنین نیل به حکمرانی مبتنی بر توسعه پایدار را به‌همراه داشته باشد؛ بنابراین، دیوان محاسبات کشور باید در راستای انجام وظایف و مسئولیت‌های قانونی خود در جهت توسعه پایدار علاوه بر حسابرسی رعایت، به‌طور جامعی حسابرسی مالی و حسابرسی عملکرد را نیز انجام دهد. با توجه به اینکه یکی از اهداف بلندمدت دیوان محاسبات کشور، توسعه شفافیت، انضباط مالی، بازدارندگی، پیشگیری و مقابله با فساد در حوزه‌های اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی است و نظر به اهمیت رویکرد پایداری، این پژوهش با هدف واکاوی دقیق منابع علمی و در نظر گرفتن ملاحظات واقعی درصدد است تا الگوی نظارتی بر پایه حکمرانی مبتنی بر توسعه پایدار را که می‌تواند به این نهاد نظارتی مهم در پیشبرد اهداف خود یاری رساند، طراحی و ارائه کند. از این‌رو، این پژوهش به‌دنبال پاسخگویی به این سؤال است که چه عواملی الگوی نظارتی بر پایه حکمرانی مبتنی بر توسعه پایدار را تشکیل خواهند داد؟

مبانی نظری

اولین بار به‌طور رسمی اصطلاح توسعه پایدار در سال ۱۹۸۷ توسط کمیسیون بین‌المللی محیط زیست و توسعه وابسته به سازمان ملل، در گزارش «آینده مشترک ما» مطرح شد. این کمیسیون «رفع نیازهای کنونی بشر بدون تهدید نسل‌های آینده در برآورده‌ساختن نیازهای‌شان» را به‌عنوان تعریف توسعه پایدار ارائه کرد. هدف از توسعه پایدار، رفع نیازهای نسل حاضر بدون آسیب به توانایی نسل‌های آینده، تعریف شده است (Sun et al, 2022). به‌عبارت‌دیگر، توسعه پایدار، توسعه‌ای است

که به موجب آن، هر نسلی، آب، هوا و منابع زمین را حفظ می‌کند؛ به طوری که مصرف منابع طبیعی و زیست‌محیطی نسل کنونی، سبب کاهش امکان مصرف این منابع توسط نسل‌های آینده نشود. ابوبکر (۲۰۱۷) استدلال می‌کند که توسعه پایدار یک مفهوم اصلی در سیاست و برنامه توسعه جهانی است؛ این مفهوم، مکانیسمی را فراهم می‌کند که جامعه از طریق آن می‌تواند با محیط تعامل داشته باشد؛ در حالی که خطر آسیب‌رساندن به منبع برای آینده را ندارد. بنابراین، این یک الگوی توسعه و همچنین مفهومی است که خواستار بهبود استانداردهای زندگی بدون به خطر انداختن اکوسیستم‌های زمین یا ایجاد چالش‌های زیست‌محیطی‌ای مانند جنگل‌زدایی و آلودگی آب و هوا است (Browning & Rigolon, 2019). توسعه پایدار از نظر مفهومی، فرآیندی از تغییر است که در آن، بهره‌برداری از منابع، جهت‌گیری سرمایه‌گذاری‌ها، جهت‌گیری توسعه فناوری و تغییرات نهادی، همگی هماهنگ بوده و پتانسیل فعلی و آینده را برای برآوردن نیازها و آرزوهای انسان افزایش می‌دهند (Jeronen, 2020) و همانند مثلی است که سه ضلع آن، ضرورت توجه همزمان به اقتصاد، حقوق بشر و محیط زیست است و درصدد ایجاد تعادل و مصالحه بین ابعاد اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی است. توسعه پایدار، الگویی از بهره‌برداری منابع است که هدف آن، برآوردن نیازهای انسان همگام با حفاظت از محیط زیست بوده، به شیوه‌ای که نه تنها نیازهای نسل‌های حاضر را برآورده کند؛ بلکه قادر به تأمین نیازهای نسل‌های بعدی نیز باشد. در مفهوم توسعه پایدار نمی‌توان قشر عظیمی از مردم را به بهانه حفاظت از محیط زیست، در فقر و گرسنگی نگه داشت و از طرف دیگر نمی‌توان به بهانه توسعه، تخریب فزاینده منابع حیات‌بخش کره زمین را نابود کرد؛ برقراری تعادل و توازن بین منابع و مصارف کره زمین، رکن اصلی نیل به پایداری است (Roztocki, 2019).

توسعه پایدار، مسیر جدیدی برای رسیدن به آرمان‌های بشر با حفظ منابع و امکانات برای آیندگان است و چشم‌اندازی جدید و بااهمیت در سیاست‌گذاری عمومی است که سعی دارد تا به طور واضح نتایج رفتارهای فعلی را مورد توجه قرار دهد. این پارادایم جدید توسعه، به عنوان یک اصل و هدف عمومی مورد پذیرش قرار گرفته و حوزه گسترده‌ای را برای فعالیت سیاست‌گذاران ایجاد کرده است و فرصتی را برای ادغام اصولی مانند برابری بین‌نسلی، حفاظت زیست‌محیطی و کارآیی اقتصادی

فراهم کرده است (Jeronen, 2020). توسعه پایدار، به معنای توسعه اقتصادی، توسعه اجتماعی و حفاظت از محیط زیست در بستر فرهنگ و در نظر گرفتن رفاه نسل‌های آینده است و نادیده گرفتن هر یک از این ارکان، دو رکن دیگر را به زوال می‌کشاند. تأکید بر توسعه و رسیدن به رفاه اقتصادی از طریق تمرکز اصلی بر سرمایه انسانی، مالی و فیزیکی تنها بهره‌برداری ناپایدار و کوتاه‌مدت را نتیجه می‌دهد و فرسایش سرمایه اجتماعی را به همراه دارد (De Guimaraes & et al, 2020). تحقق توسعه پایدار در جوامع و سازمان‌ها، مستلزم تعادل و هارمونی بین سه اصل اساسی کسب منفعت همراه با حفظ منابع، صیانت اجتماعی از شهروندان و تکریم محیط زیست است (Assunta et al, 2020).

مروری بر ادبیات تحقیق

(Ramzy et al, 2019) با مروری بر دو مفهوم حکمرانی خوب و توسعه پایدار با ارائه شواهد تجربی از موفقیت نهادینه‌سازی توسعه پایدار از طریق حکمرانی خوب، نشان داده‌اند که دستیابی به توسعه پایدار نیاز به حکمرانی خوب و همچنین دستیابی به حکمرانی خوب، نیاز به توسعه پایدار دارد. نتایج حاصل حاکی از آن است که یک رابطه قوی بین متغیرهای مختلف حکمرانی خوب و متغیرهای توسعه پایدار وجود دارد. همچنین (Boța-Avram et al, 2018) در مطالعه خود برای گروه بزرگی از کشورهای جهان در دوره زمانی ۲۰۱۵-۲۰۰۶ با هدف بررسی روابط علی بین کیفیت حکمرانی، رشد اقتصادی و توسعه پایدار (شاخص پس‌انداز خالص تعدیل‌شده) به این نتیجه رسیدند که در مورد رابطه بین رشد اقتصادی و حکمرانی و همچنین حکمرانی و توسعه پایدار، علیت تأیید نشده و بهبود رشد اقتصادی و توسعه پایدار، یک مسئله چالش‌برانگیز است و نباید از تأثیر عوامل کلانی همچون حکمرانی غافل بود. (Guney, 2017) در مطالعه‌ای با عنوان حکمرانی و توسعه پایدار نشان داده است که حکمرانی خوب تأثیر مهم و مثبتی بر توسعه پایدار دارد. این اثر قدرتمند برای همه کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه وجود دارد و عنوان می‌کند برای جلوگیری از کمبود منابع باید سطح حکمرانی خود را افزایش دهند تا از سطح رفاه محافظت شود. نتایج نشان داده‌اند در هر دو گروه کشورهای در حال توسعه و توسعه‌یافته، با افزایش سطح حکمرانی، سطح توسعه پایدار نیز افزایش

می‌یابد. (Afolabi et al, 2018) در مطالعه خود اذعان کرده‌اند که پایبندی و تعهد قوی به حاکمیت قانون و حکمرانی خوب برای توسعه پایدار ضروری بوده و روند منتهی به توسعه غیرپایدار و توسعه نیافتگی با براندازی دادرسی صحیح و دستکاری قوانین و مقررات موجود همراه است. نتیجه حاصل از این مطالعه حاکی از آن است که برای انعکاس توسعه پایدار نیاز به جهت‌گیری مجدد رهبران سیاسی در جهت پایبندی به اصل حاکمیت قانون و حکمرانی خوب به‌عنوان پایه‌ای برای توسعه پایدار در نیجریه است.

(Yusoff et al, 2016) در مطالعه‌ای نشان داده است که حسابرسی زیست‌محیطی در بخش دولتی می‌تواند به‌طور مثبتی در دستیابی به اهداف توسعه پایدار کمک کند. فرآیندهای حسابرسی زیست‌محیطی باعث ایجاد سیستم‌هایی می‌شوند که قادر خواهند بود فعالیت‌های مربوط به مدیریت محیط زیست را بهبود بخشند و قبل از اینکه موضوعات زیست‌محیطی به مشکلاتی اساسی تبدیل شوند، آن‌ها را کشف کنند (Darnall et al, 2008). اسدی و مهدوی ثابت (۱۴۰۱) در مطالعه‌ای به نقش مؤسسات عالی حسابرسی در توسعه پایدار پرداخته‌اند. این مطالعه به بررسی این موضوع می‌پردازد که مفهوم توسعه پایدار چگونه در مورد تک‌تک خط‌مشی‌ها یا برنامه‌ها اعمال می‌شود و مؤسسه‌های عالی حسابرسی در حسابرسی کیفیت انجام آن‌ها چه نقشی ایفا کرده‌اند؛ همچنین این مطالعه به بررسی گام‌هایی می‌پردازد که ممکن است برای ارتقای توانایی مؤسسه‌های عالی حسابرسی در اجرای حسابرسی‌ها در حوزه توسعه پایدار ضرورت داشته باشد. یونسکو ابعاد توسعه پایدار را این‌طور شرح می‌دهد: هدف توسعه اجتماعی، برابری، عدالت و سلامت اجتماعی است؛ هدف توسعه محیطی (زمین)، توسعه اکوسیستم‌های طبیعی به‌وجهی که ظرفیت تحملی زمین و نیز احترام به موجودات جهان غیر از انسان حفظ شود و هدف توسعه اقتصادی؛ تمرکز بر زیرساخت‌های اقتصادی است که در آن، مدیریت کارآمد منابع انسانی اهمیت دارد. همان‌طور که ملاحظه شد، توسعه پایدار، به توسعه براساس ارزش‌ها و اصول معینی اشاره دارد؛ در این راستا و به‌منظور ادراک اصول ناظر بر سامان‌دهی و اعمال مطلوب اقتدار و قدرت سیاسی، ضمن بازکاوی ادبیات موضوعی و گفتمانی مندرج در آثار علمی پژوهشگران برجسته این حوزه درخصوص استلزامات ماهوی توسعه پایدار در قالب جدول شماره ۱ مورد نگاشت، تجمیع، ترکیب و بازنمایی قرار می‌گیرد.

جدول ۱. مضامین توسعه پایدار

ردیف	منبع	مضامین	مضامین پرتکرار
۱	اسپانگنبرگ و بونیوت (۱۹۹۸)	اقتصادی، زیست‌محیطی، اجتماعی و نهادی	اقتصادی اجتماعی زیست‌محیطی
۲	داوی و ریا (۲۰۰۳)	اقتصادی، اجتماعی، محیط زیست	
۳	کرکپاتریک و همکاران (۲۰۱۱)	رعایت الزامات اقتصادی (بهبودسازی رفاه، اشتغال‌زایی، فقرزدایی، استقرار عدالت توزیعی و درون‌نسلی)، اجتماعی (حق شهروندی، تشکل‌های مدنی، عدالت جنسیتی)، نهادی، محیط‌زیستی (عدالت بین‌نسلی) و سیاسی (نهادسازی، مشارکت مؤثر، شفافیت، پاسخگویی)	
۴	آتکینسون (۲۰۰۴)	طبیعت، اقتصاد، اجتماع و رفاه	
۵	کاتس (۲۰۰۵)	سرمایه اقتصادی، سرمایه اجتماعی و سرمایه طبیعی	
۶	بین‌الی (۲۰۰۵)	مادی، اقتصادی، زندگی، اجتماعی و معنوی	
۷	رونالز (۲۰۰۶)	اقتصادی، اجتماعی، محیط زیست، فرهنگی	
۸	بولانگر (۲۰۰۸)	اقتصادی، اجتماعی، محیطی	
۹	سکری و پاول (۲۰۱۰)	اکولوژیکی، اقتصادی، سیاست و فرهنگ	
۱۰	انه و همکاران (۲۰۱۱)	اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی	
۱۱	آنجلیس دیماکیس و (۲۰۱۲)	اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی	
۱۲	اشلر و همکاران (۲۰۱۳)	اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی	
۱۳	بروار و برتونسلج (۲۰۱۶)	اقتصادی (بهبود مادی به رشد اقتصادی)، برابری (بهبود اجتماعی به همبستگی اجتماعی)، اکولوژی (بهبود محیط‌زیستی به سازگاری طبیعی)، فرهنگی (بهبود فرهنگی به گفتگوی بین فرهنگ‌ها) و امنیتی (صلح و پایداری ثبات)	
۱۴	استریزوف و همکاران (۲۰۱۶)	ابعاد (اقتصادی، زیست‌محیطی و اجتماعی)	
۱۵	کرستیک (۲۰۱۹)	پایداری اقتصادی، پایداری اجتماعی، پایداری محیطی	
۱۶	کرستیک و همکاران (۲۰۱۸)	محیط زیست، اقتصاد و جامعه	

ردیف	منبع	مضامین	مضامین پرتکرار
۱۷	میکالینا و همکاران (۲۰۲۱)	اقتصادی، زیست محیطی، اجتماعی و نهادی	
۱۸	گرینلند و همکاران (۲۰۲۳)	تولید، صنعت و زیرساخت‌های پایدار، کاهش فقر، حفاظت از محیط زیست، حکمرانی پایدار، مقررات و روابط جهانی، هماهنگی و برابری اجتماعی، مصرف پایدار و رفتار اجتماعی-اقتصادی	
۱۹	بیگدلی و همکاران (۱۳۹۵)	پایداری زیست محیطی، پایداری کالبدی، پایداری اقتصادی، پایداری اجتماعی و پایداری مدیریت سیستمی	اقتصادی اجتماعی زیست محیطی
۲۱	صمدزاده و همکاران (۱۴۰۲)	موانع (ناشی از دولت، ناشی از جامعه مدنی و ناشی از بخش خصوصی)، زمینه‌های (زمینه سیاسی، فرهنگی اجتماعی، اقتصادی، فن‌آورانه و اقلیمی جغرافیایی)، پدیده محوری (توسعه اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی)، راهبردها (راهبردهای سطح کلان (ملی) و راهبردهای سطح خرد (منطقه‌ای) و پیامدها (پیامدهای زیست محیطی، اجتماعی و اقتصادی)	
۲۲	فرهادی و همکاران (۱۴۰۲)	اقتصادی، اجتماعی و محیط زیست	

مأخذ: یافته‌های پژوهش ادبیات نظری

حکمرانی و توسعه پایدار

یکی از مباحث مهم و درعین حال جدیدی که از دهه ۱۹۸۰ مطرح شده است، موضوع حکمرانی خوب است. حکمرانی، ایده جدیدی است که جایگزین مفهوم حکومت شده است و بر این اصل بنیادی استوار است که حکومت‌ها به جای آنکه مسئولیت کامل اداره جامعه را در تمام سطوح آن به‌تنهایی برعهده گیرند، بهتر است در کنار شهروندان، بخش خصوصی و نهادهای مردمی، به‌عنوان یکی از نهادها یا عوامل مسئول اداره جامعه محسوب شوند. با این تعبیر، حکومت در سطوح ملی و محلی نقش تسهیل‌کننده و زمینه‌ساز توسعه جامعه را ایفا می‌کند و با ورود شهروندان یا به‌مفهوم سازمان‌یافته‌تر آن، جامعه مدنی به عرصه تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری، جریان اداره کشور از یک نظام اقتدارگرا و آمرانه به فرآیندی مردم‌سالار و مشارکتی تبدیل خواهد شد (کمالی و پورچناری، ۱۳۹۳). در سالیان اخیر، حکمرانی تبدیل به موضوعی داغ در مدیریت بخش دولتی شده است و این،

به‌واسطه نقش مهمی است که حکمرانی در تعیین سلامت اجتماع ایفا می‌کند؛ بنابراین، باتوجه به منابع زیست‌محیطی، حکمرانی خوب به‌معنای شیوه‌ای است که در آن تصمیم‌گیری‌ها منجر به ترویج توسعه پایدار که شامل حفاظت از محیط زیست است، شود (لشکری‌زاده و اشرفی، ۱۳۹۰).

حکمرانی خوب، به‌عنوان مجموعه‌ای از قوانین و نهادها که حاکمان در چارچوب آن‌ها عمل می‌کنند یا به‌عنوان روش پیاده‌سازی قدرت در نهادهای اقتصادی، سیاسی و اجتماعی کشورها یا تصدی‌گری اقتصادی، سیاسی و اجرایی برای مدیریت تمامی مناسبات کشور در همه سطوح تعریف شده است (Abiad et al, 2016). این تصدی‌گری شامل سازوکارها، فرآیندها و نهادهایی است که شهروندان و گروه‌های ذی‌نفع، حقوق قانونی خود را مطالبه کرده، با تعهدات خود آشنا شده و درمورد تفاوت‌ها یا اختلافات، با یکدیگر مواجه می‌شوند. براساس برنامه توسعه سازمان ملل، حکمرانی می‌تواند متمرکز بر گستره وسیعی از دولت‌ها گرفته تا سازمان‌های رسمی و غیررسمی و قومیت‌ها و خانواده‌ها باشد و از طریق گستره وسیعی از قوانین، هنجارها یا قدرت پیاده شود (Bevir, 2013).

از دیدگاه سن (۱۹۹۹)، تقویت یک سیستم حکمرانی خوب جزئی ضروری از توسعه است. باتوجه به این‌که افزایش رشد اقتصادی، کاهش فقر و حفظ محیط زیست، اجزا و مؤلفه‌های توسعه پایدار هستند، حکمرانی بر هر یک از این اجزا و درنهایت بر توسعه پایدار تأثیر خواهد داشت. توسعه پایدار، به‌عنوان اهداف و وضعیتی است که جوامع، خواهان دستیابی به آن هستند و حکمرانی خوب به‌عنوان الگوی مطلوب حکومت و دولت در دنیای امروز است. آنچه که در حکمرانی خوب حائز اهمیت است، ارتباط سه حوزه دولت، بخش خصوصی و جامعه است که اگر چنین وضعیتی رخ دهد، حکمرانی خوب برای دستیابی به توسعه شکل می‌گیرد و در نتیجه امکان برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری در راستای بهبود و ارتقای وضعیت توسعه در آن جامعه میسر خواهد بود (قاضی طباطبایی و همکاران، ۱۳۹۱).

بنابراین، توسعه پایدار همواره با حکمرانی خوب همراه است و مفهوم حکمرانی شامل توانایی برنامه‌ریزی و ایجاد سازمان‌هایی است که برای توسعه پایدار لازم است (Guney, 2017). از سوی دیگر، نقش نهاد سیاست‌گذار در تحقق اهداف توسعه پایدار، جهت‌دهنده و نیز حامی و بی‌بدیل است.

حکمرانی سیاسی به معنی حفاظت از حاکمیت قانون و حقوق مالکیت و همچنین ارائه خدمات عمومی کارآمد با استفاده از مکانیسم‌ها، فرآیندها و نهادها برای مدیریت امور کشور؛ حکمرانی اجتماعی (توسعه انسانی)، یعنی برخورداری از زندگی طولانی همراه با تندرستی، دستیابی به دانش و توانایی نیل به منابع لازم برای کسب سطح مناسب زندگی و حکمرانی اقتصادی (ثبات اقتصاد کلان)، یعنی برقراری تعادل داخلی اقتصادی که نشان‌دهنده وضعیت مالی پایدار، تورم قابل قبول و نرخ بیکاری نزدیک به نرخ طبیعی است و برقراری تعادل خارجی اقتصاد را که منعکس‌کننده موقعیت تعادلی در حساب جاری است، در نظر می‌گیرد. حکمرانی سیاسی از طریق شاخص حاکمیت قانون، حکمرانی اجتماعی از طریق شاخص توسعه انسانی و حکمرانی اقتصادی از طریق شاخص ثبات اقتصاد کلان مورد سنجش قرار می‌گیرد (Briguglio, 2016). حکمرانی خوب را می‌توان یک ابزار سیاسی، اجتماعی و اقتصادی مناسب برای تقویت توسعه پایدار دانست (ظهیری و همکاران، ۱۴۰۱). همچنین نتایجی که سازمان ملل متحد برای حکمرانی خوب در نظر گرفته است (اولویت‌دهی به مسائل فقر، افزایش آگاهی برای تأمین حقوق زنان، حفظ محیط زیست، ایجاد فرصت‌های لازم برای اشتغال و دیگر مسائل رفاهی و زیستی)، این دیدگاه را تقویت می‌کند که حکمرانی خوب راهی به سوی توسعه پایدار است؛ چراکه ویژگی‌های حکمرانی خوب به نوعی در شاخص‌های توسعه پایدار نمود پیدا کرده و تحقق حکمرانی، تحقق بخشی از اهداف توسعه پایدار است. بنابراین، می‌توان حکمرانی خوب را شیوه‌ای دانست که در آن تصمیم‌گیری‌ها منجر به ترویج توسعه پایدار می‌شود (کمالی و پورچناری، ۱۳۹۳). حکمرانی براساس تقسیم‌بندی (Briguglio, 2016) به سه بُعد اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی تقسیم می‌شود که در ادامه به طور مبسوطی به آن‌ها پرداخته خواهد شد.

بُعد اقتصادی و توسعه پایدار

پایداری اقتصادی، مستلزم آن است که در زمان اجرای فرآیند توسعه پایدار و انجام فعالیت‌های توسعه‌ای و حرکت در مسیری که به سوی پایداری اجتماعی و محیط‌زیستی می‌رود، شرایط اقتصادی جامعه در وضعیتی قابل قبول قرار داشته باشد. بنابراین، می‌توان به طور کلی این‌گونه تفسیر کرد که پایداری اقتصادی به معنای آن است که سیستم‌ها در تعامل با محیط اقتصادی، رقابت‌کننده و ماندگار

باشند. هر سیستمی که از نظر اقتصادی ماندگار نباشد، هراندازه هم که از نظر اکولوژیکی درست مورد قبول جامعه و از لحاظ سیاسی مسئول باشد، نمی‌تواند تداوم داشته باشد. سیستمی که از نظر اجتماعی مقبول و مورد پذیرش واقع نشود، هرچقدر هم که سودآور یا هماهنگ با محیط زیست یا از نظر سیاسی مسئول باشد، ممکن است به وسیله جامعه‌ای که باید از آن پشتیبانی کند، کنار گذاشته شده یا نابود شود. سیستمی که از نظر اکولوژیکی درست نباشد، هرچقدر هم که سودآور یا از نظر اجتماعی مورد قبول باشد، نمی‌تواند در طول زمان بهره‌وری خود را حفظ کند و ناپایدار خواهد شد؛ همچنین سیستمی که از نظر سیاسی (به‌ویژه از نظر قوانین، سیاست‌ها، برنامه‌ها، ترتیب‌های نهادی و مدیریتی و غیره) مسئول نباشد، حمایت نخواهد شد (خسروی، ۱۳۹۶). از سوی دیگر، یکی از مفاهیم اقتصادی‌ای که در مسائل خرد و کلان مالی معنا پیدا می‌کند، شفافیت، انضباط مالی و نحوه هزینه‌کرد بودجه است؛ خواه این بودجه در سطح خرد باشد یا در سطح کلان. در ساده‌ترین تعریف، انضباط مالی عبارت است از رعایت قوانین و مقررات موضوعه در مصرف بیت‌المال با توجه به حجم گردش مالی. زیربنای پیشرفت و توسعه اقتصادی را شاخص‌های شفافیت و انضباط مالی تشکیل می‌دهند (شراهی و گرکز، ۱۳۹۴). وجود شفافیت، انضباط مالی و مدیریت هزینه‌ها، عامل مهمی در پایداری اقتصادی است. انضباط در پرداخت و هزینه‌های جاری، عامل ایجاد تعادل رشد و توسعه پایدار اقتصادی در شرایط مختلف است. منظور از مدیریت هزینه‌ها، تنها کاهش آن نیست؛ بلکه این نظم و مدیریت است که عامل افزایش کارآمدی و شفافیت مالی است. در فعالیت‌های اقتصادی لایه‌های پنهان ایجاد شده، به‌طور طبیعی، بستر فساد اداری و مالی را ایجاد می‌کند؛ برای مبارزه با فساد در کشور باید از پنهان‌کاری در حوزه فعالیت مالی، جلوگیری و ممانعت شود. در شرایط موجود اقتصادی کشور، انضباط مالی، قوی‌ترین بال توسعه اقتصادی کشور است. بعد اقتصادی توسعه پایدار به رشد اقتصادی، رشد تولید ناخالص داخلی، ثبات اقتصادی و سایر پارامترهای اقتصادی مرتبط است و در آن، رفاه فرد و جامعه باید از طریق استفاده بهینه و کارآیی منابع طبیعی و توزیع عادلانه منافع، به‌حد اکثر برسد (United Nation, 2001). ثبات اقتصادی به معنای کنترل تورم، کنترل کسری بودجه و کنترل کسری حساب جاری فرض می‌شود. دستیابی به ثبات اقتصاد کلان بدون جلوگیری از نوسانات تولید و بیکاری، غیرممکن است؛ از این‌رو، ثبات در تولید ناخالص داخلی یکی از شرط‌های

مهم ثبات اقتصاد کلان است (ظهیری و همکاران، ۱۴۰۱). ثبات اقتصاد کلان، به‌طور عمده با متغیرهایی که با عدم تعادل مرتبط هستند، مانند تغییرات قیمت، کسری بودجه، بدهی دولت، کسری حساب جاری، نرخ بیکاری و نرخ ارز، اندازه‌گیری می‌شود. بروز چنین اختلالاتی می‌تواند بی‌ثباتی در تولید ناخالص داخلی را به دنبال داشته باشد که منجر به یک اقتصاد بی‌ثبات می‌شود. درارتباط با ثبات اقتصاد کلان یا انعطاف‌پذیری اقتصادی، تعادل داخلی اقتصاد نشان‌دهنده وضعیت مالی پایدار، تورم قابل قبول و نرخ بیکاری نزدیک به نرخ طبیعی و تعادل خارجی اقتصاد، منعکس‌کننده موقعیت تعادلی در حساب جاری است که متغیرهای مذکور تحت تأثیر شدید سیاست‌های اقتصادی قرار دارند (Briguglio, 2016). نرخ تورم بالاتر، بیشتر شدن بدهی دولت و افزایش کسری حساب جاری کشور که باعث کاهش نرخ رشد اقتصادی از یک طرف و گسترش فقر از طرف دیگر می‌شود، میزان هزینه‌های اصلی تحمیل شده به اقتصاد را بالا برده و موجب کاهش سطح رفاه عمومی و تنزل توسعه پایدار می‌شود؛ بنابراین می‌توان گفت که بهبود شاخص ثبات اقتصاد کلان و در نتیجه حکمرانی اقتصادی نیز می‌تواند نقش مهمی در ارتقای توسعه پایدار ایفا کند و به مرور زمان آن را بهبود و ارتقا ببخشد (ظهیری و همکاران، ۱۴۰۱).

بعد اجتماعی و توسعه پایدار

رشد تولید ناخالص داخلی و ثبات اقتصادی به‌عنوان مهم‌ترین شاخص‌های رشد و توسعه اقتصادی کشورها مطرح بوده‌اند؛ ولی با توجه به اینکه این شاخص‌ها معیار مناسبی برای تعیین رفاه شهروندان نیستند، توجه اقتصاددانان به شاخص‌هایی معطوف شد که علاوه بر متغیرهای اقتصادی، متغیرهای اجتماعی و انسانی را نیز شامل شوند. از جمله بهترین مؤلفه تدوین شده برای این منظور، مؤلفه توسعه انسانی است که در آن، شاخص‌های امید به زندگی، نرخ باسوادی، آموزش، سلامت، تغذیه و درآمد سرانه واقعی مورد سنجش و ارزیابی قرار می‌گیرند. حکمرانی اجتماعی از طریق اجزای غیردرآمدی مؤلفه توسعه انسانی یعنی سلامت (یا امید به زندگی) و آموزش (یا متوسط سال‌های تحصیل و سال‌های مورد انتظار تحصیل) اندازه‌گیری می‌شود. دو شاخص مورد نظر (سلامت و آموزش) به‌عنوان خط‌مشی حکمرانی اجتماعی و وابسته به آن هستند که با استفاده از بانک اطلاعات یونسکو و سازمان بهداشت جهانی تهیه می‌شوند (Briguglio, 2016). با بالارفتن مؤلفه توسعه انسانی،

ناپایداری کاهش یافته و دستیابی به توسعه پایدار امکان‌پذیر می‌شود؛ بنابراین، ارتقای توسعه انسانی و به‌عبارت بهتر، بهبود حکمرانی اجتماعی به تحقق بیشتر توسعه پایدار می‌انجامد (ظهیری و همکاران، ۱۴۰۱). بُعد اجتماعی به رابطه انسان و انسان، تعالی رفاه افراد، سلامت و خدمات آموزشی، توسعه فرهنگ‌های مختلف و برابری و رفع فقر مربوط می‌شود (United Nation, 2001). پایداری اجتماعی، مستلزم آن است که پیوستگی سطوح و لایه‌های اجتماعی حفظ شود و امکان فعالیت افراد جامعه در جهت اهداف عمومی وجود داشته باشد. علاوه بر این، باید نیازهای فردی‌ای نظیر رفاه عمومی، سلامت، تغذیه، مسکن و سرپناه، تعلیم و تربیت و مرسومات فرهنگی نیز برآورده شود (خسروی، ۱۳۹۵).

بُعد زیست‌محیطی و توسعه پایدار

عوامل زیست‌محیطی با حفاظت و تقویت پایه منابع فیزیکی، بیولوژیکی و اکوسیستم مرتبط است و به رابطه طبیعت و انسان می‌پردازد (United Nation, 2001). پایداری زیست‌محیطی، مستلزم این است که پس از استفاده از منابع طبیعی، مقدار قابل توجهی از آن به‌عنوان سرمایه طبیعی، دست‌نخورده باقی بماند. بدیهی است برای تحقق این امر لازم است تا روند تخریب محیط زیست کاهش یابد؛ بنابراین، استخراج منابع تجدیدپذیر نباید از میزانی که قابلیت تجدید دارند تجاوز کند و ضایعات تولیدشده توسط انسان نباید از توان جذب ضایعات توسط طبیعت که برای متعادل کردن وضعیت محیط زیست انجام می‌شود، بیشتر شود؛ علاوه بر این، باید استخراج منابع تجدیدناپذیر، کاهش یافته و از حداقل سطح ضروری و مورد توافق تجاوز نکند (خسروی، ۱۳۹۵). حل بحران محیط زیست در بستر توسعه پایدار و ادغام ملاحظات زیست‌محیطی با ملاحظات پایداری سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی قابلیت تحقق دارد. آنچه در این مسیر باید مورد توجه قرار گیرد، انتخاب الگوی سیاستی مناسب برای توسعه پایدار در کشور است.

بُعد نظارتی و توسعه پایدار

دیوان محاسبات کشور به‌عنوان نهاد عالی نظارتی در راستای صیانت از بیت‌المال و افشای به‌موقع تخلفات، اعتمادآفرینی ملی و استفاده مناسب، کارآمد و اثربخش از امکانات، اموال و وجوه عمومی ایفای نقش می‌کند. اعمال نظارت مطلوب بر هزینه‌کرد بودجه سالانه، نقش حساس و کلیدی‌ای در اداره کشور و حکمرانی خوب

و به دنبال آن، ارتقای همه‌جانبه امور دارد. دیوان محاسبات کشور باتوجه به مأموریت خود و باتوجه به سیاست‌های کلی نظام در بخش مالی و سیاست‌گذاری‌های تقنینی و مقرراتی مالی، اقدام به حسابرسی و نظارت بر اجرای اثربخش و کارآمد سیاست‌های کلی و سیاست‌گذاری‌های تقنینی و مقرراتی مالی در دستگاه‌های اجرایی کرده و نتایج آن را در قالب گزارش تفریغ بودجه، گزارش‌های حسابرسی و گزارش‌های تحلیلی ارائه می‌کند. در واقع سیاست‌گذاری تقنینی مالی، راهکاری برای اجرای سیاست مالی محسوب می‌شود؛ بنابراین، می‌توان گزارش‌های تحلیلی، گزارش‌های حسابرسی و گزارش تفریغ بودجه را به‌عنوان سه ضلعی قلمداد کرد که نقش کلیدی‌ای در الگوی نظارتی بر پایه حکمرانی مبتنی بر توسعه پایدار ایفا می‌کنند.

روش‌شناسی و روش تحقیق

پژوهش حاضر از لحاظ هدف، کاربردی و از جهت استراتژی اجرای پژوهش، توصیفی از نوع اکتشافی بوده و با رویکرد استقرایی انجام شده است. از حیث روش گردآوری داده‌ها، به دو شکل مطالعات کتابخانه‌ای (کتاب‌ها، مقالات داخلی و خارجی مرتبط با موضوع تحقیق و پایگاه‌های اطلاعاتی) و میدانی (مصاحبه نیمه‌ساختاریافته) انجام شده است؛ همچنین از نظر نوع داده، یک پژوهش کیفی محسوب می‌شود. جامعه تحقیق، خبرگان و خبرگان دیوان محاسبات کشور هستند که در رابطه با قلمرو موضوعی پژوهش از اطلاعات کاملی برخوردار هستند و جهت شناسایی خبرگان برای مشارکت در مصاحبه، از شیوه نمونه‌گیری هدفمند به‌روش گلوله‌برفی بهره گرفته شده است. به عبارتی، در آغاز براساس قضاوت و نظر کارشناسی محقق چند نمونه انتخاب شد و سپس با روش گلوله‌برفی، به گردآوری داده‌های کیفی از طریق مصاحبه با خبرگان پرداخته شد و تا مرحله اشباع نظری داده‌ها ادامه یافت. جهت تجزیه و تحلیل داده‌های حاصل از مصاحبه، از روش تحلیل مضمون (تم) استفاده شده است. این پژوهش از نظر مقطع زمانی، تک‌مقطعی است و در نیمه اول سال ۱۴۰۳ انجام شده است.

یافته‌های پژوهش

همان‌طور که در بخش روش‌شناسی گفته شد، در پژوهش حاضر برای تجزیه و تحلیل داده‌های کیفی حاصل از مصاحبه و احصا و استخراج مضامین و مقوله‌های

حکمرانی مبتنی بر توسعه پایدار، از روش تحلیل مضمون (تم) استفاده شده است که شامل شش گام اجرایی است. محقق در ابتدا تلاش کرد گزاره‌های کلامی حاصل از مصاحبه با خبرگان را جمع‌بندی کرده و پس از چندین مرحله مطالعه و غوطه‌ور شدن در داده‌های احصاشده، با آنان آشنا شود (مرحله اول، آشنایی با داده‌ها). در مرحله دوم، تلاش شد تا به استخراج مفاهیم در طی فرآیند مقوله‌بندی گزاره‌های کلامی پرداخته شود و در ادامه به کدگذاری مفهومی‌ها به روش دستی پرداخته شود (مرحله دوم، کدگذاری اولیه). به طور کلی در طی این فرآیند در مجموع، از بین گزاره‌های کلامی مصاحبه‌شوندگانی که در طول مصاحبه به آنان اشاره کرده بودند، تعداد ۱۱۲ گزاره کلامی گزینشی استخراج شد و کدگذاری آن‌ها صورت گرفت. در مرحله سوم که به نام کدگذاری گزینشی نیز معروف است، تلاش شد تا با بررسی کدهای اولیه داده‌شده به هریک از مفاهیم و حذف مفاهیم مشابه، ناقص و نامرتب با موضوع، تعدادی مفاهیم گزینشی یا مضامین پایه احصا شود (مرحله سوم، جستجوی تم‌ها). در نهایت، در این بخش در کل تعداد ۲۸ کد گزینشی یا مضامین پایه احصا شد. در مرحله چهارم، محقق با انجام بازبینی مجدد در بین مفاهیم گزینشی، تلاش کرد تا به دسته‌بندی مضامین پایه (براساس محتوا و ظاهر) در قالب دسته‌های کلی‌تر بپردازد (مرحله چهارم، بازبینی تم‌ها). در نهایت براساس یافته‌های این گام، تعداد ۵ مضمون سازمان‌دهنده ایجاد شد. همچنین به‌منظور سنجش اعتبار مقوله‌های فرعی استخراج شده در این مرحله، به بازنگری رفت و برگشتی از مرحله اول تا چهارم براساس مجموعه داده‌ها پرداخته شد تا اعتبار محتوایی مضامین سازمان‌دهنده احصا شده به دست آید. در مرحله پنجم نیز محقق با اجرای اعمال رفت و برگشتی در میان مقوله‌های فرعی (مضامین سازمان‌دهنده)، در پی دسته‌بندی آن‌ها در مقوله‌های سطح بالاتر (تم‌های اصلی) برآمد. مضامین سازمان‌دهنده در قالب ۳ مقوله کلی‌تر با عنوان مضامین فراگیر دسته‌بندی شدند و در این مرحله به نام‌گذاری مقوله‌های اصلی یا مضامین فراگیر پرداخته شد (مرحله پنجم، تعریف و نام‌گذاری تم‌ها). مرحله پایانی تحلیل مضمون (تم) نیز شامل ارائه گزارش نهایی است که در نهایت، این بخش منتج به ارائه مضامین و مقوله‌های الگوی نظارتی بر پایه حکمرانی مبتنی بر توسعه پایدار در دیوان محاسبات کشور شد (مرحله ششم، گزارش دهی). نتایج تجزیه و تحلیل مضمون در جدول (۲) ارائه شده است.

جدول ۲. کدها و مضامین شناسایی شده الگوی نظارتی بر پایه حکمرانی مبتنی بر توسعه پایدار در دیوان محاسبات کشور

مضامین فراگیر	مضامین سازمان دهنده	مضامین پایه
عوامل زمینه‌ای (A)	عوامل مبتنی بر سیاست‌ها (A1)	تدوین و اجرای سیاست‌های توسعه‌ای اقتصادی (A10)
		تدوین و اجرای سیاست‌های توسعه‌ای اجتماعی (A11)
		تدوین و اجرای سیاست‌های توسعه‌ای زیست‌محیطی (A12)
عوامل محتوایی (B)	عوامل اقتصادی (B1)	شفافیت (B10)
		انضباط مالی (B11)
		رشد سالانه تولید ناخالص داخلی (B12)
		ثبات اقتصادی (B13)
	عوامل اجتماعی (B2)	اشتغال کامل (B14)
		عدالت اجتماعی (B20)
		فقرزدایی (B21)
		مسئولیت اجتماعی (B22)
		مبارزه با فساد (B23)
		تعهدات بین‌نسلی (B24)
		سلامت (B25)
		ارتقای امنیت (B26)
		آموزش (B27)
		رفاه عمومی (B28)
مشارکت (B29)		
عوامل زیست‌محیطی (B4)	عوامل زیست‌محیطی (B4)	دسترسی به انرژی‌های تجدیدپذیر (B40)
		مدیریت پایدار جنگل‌ها (B41)
		مبارزه با بیابان‌زایی (B42)
		مدیریت پسماند (B43)
		کاهش آلودگی هوا (B44)
		استفاده پایدار از منابع آبی و اکوسیستم‌های خشکی (B45)
به‌حداقل‌رساندن انتشار مواد شیمیایی خطرناک (B46)		
عوامل نظارتی (C)	حسابرسی/ گزارشگری (C1)	گزارش‌های تحلیلی (C10)
		گزارش‌های حسابرسی (C11)
		گزارش تفریغ بودجه (C12)

مأخذ: یافته‌های پژوهش

جمع‌بندی (نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادات سیاستی)

توسعه پایدار، مفهومی آرمان‌خواهانه برای رسیدن به ارزش‌های متعالی در نسل‌های کنونی و آینده است. توسعه پایدار تمامی مفاهیم اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی را دربر می‌گیرد. در مورد سؤال پژوهش می‌توان گفت با توجه به نتایج به‌دست‌آمده، الگوی نظارتی بر پایه حکمرانی مبتنی بر توسعه پایدار دارای سه مضمون عوامل زمینه‌ای، محتوایی و نظارتی است. عوامل زمینه‌ای شامل تدوین و اجرای سیاست‌های توسعه‌ای اقتصادی، تدوین و اجرای سیاست‌های اجتماعی، تدوین و اجرای سیاست‌های زیست‌محیطی است. گام مهم در برنامه‌ریزی توسعه پایدار، تدوین سیاست‌ها و برنامه‌هایی در حوزه‌های اقتصادی، اجتماعی و محیط زیست است. تدوین سیاست‌ها، فرآیند تولید گزینه‌های سیاستی برای پاسخ به مشکلات ارائه‌شده در مرحله دستور کار است. تدوین‌کنندگان سیاست‌ها در این مرحله، گزینه‌های سیاستی را شناسایی، بازتعریف و مدون می‌کنند تا زمینه را برای مرحله تصمیم‌گیری آماده کنند. در مرحله تدوین سیاست‌ها ابتدا باید تعریف و تصویری روشن از مشکل یا مسئله مورد نظر ارائه کرد.

تدوین سیاست‌های توسعه پایدار به دلیل بررسی گزینه‌های مختلف بر مبنای سه معیار اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی، از پیچیدگی بیشتری برخوردار است. در مرحله تدوین سیاست‌های توسعه پایدار، ارائه تعداد محدودی از اهداف برای هر یک از راه‌حل‌های سیاستی، به صورت اهداف کلی، ویژه و عملیاتی، در نظر داشتن گستره مناسب، دنباله و سرعت تغییرات مورد نظر در گزینه‌های سیاستی، توجه به تجربه‌های مشابه در جستجوی راه‌حل‌های سیاستی و استفاده از ترکیبی از راه‌حل‌ها برای دستیابی به اثرات متعدد، باید مورد توجه قرار گیرد. اجرای مناسب برنامه‌های توسعه پایدار، مستلزم بازبینی منطقی و نظام‌مند زیرساخت‌های اجرایی پیش از اجرای سیاست‌ها، مشارکت گروه‌های مختلف، به‌ویژه مردم محلی، ایجاد هماهنگی در فرآیند اجرا است. تخصیص منابع و اقتدار کافی به مجریان، تشریح نقش و وظایف همه مشارکت‌کنندگان حاضر در فرآیند اجرا، شناسایی واحدهای مختلفی از جمله بخش غیردولتی و افراد حاضر در سازمان‌های دولتی، توجه به منافع و سطح سازماندهی، منابع و ظرفیت‌های ذی‌نفعان مختلف، استفاده از برنامه‌ریزی عملیاتی، مدیریت روابط میان‌فردی، محرک‌ها و ظرفیت‌های لازم، از جمله مواردی است که باید در اجرای موفقیت‌آمیز سیاست‌های توسعه پایدار مورد توجه قرار گیرد. عوامل

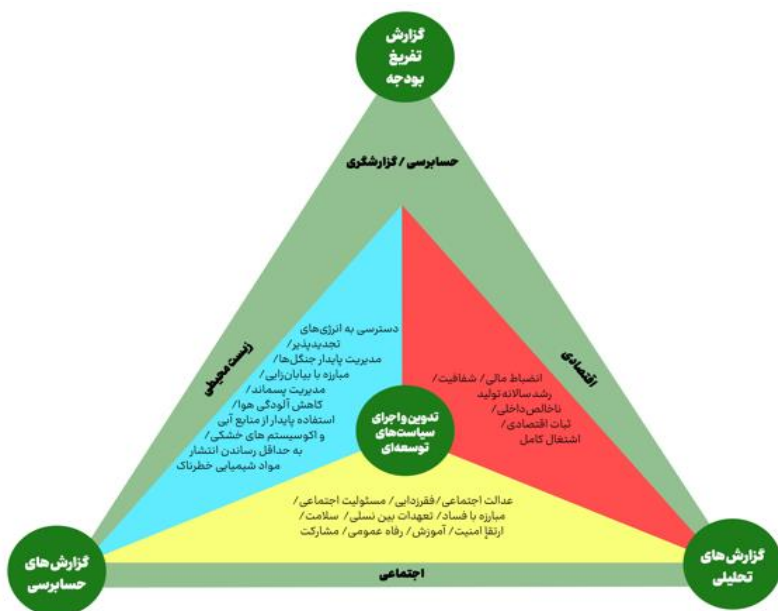
اقتصادی (شامل انضباط مالی، شفافیت، اشتغال کامل، رشد سالانه تولید ناخالص داخلی، ثبات اقتصادی)، عوامل اجتماعی (عدالت اجتماعی، فقرزدایی، مسئولیت اجتماعی، مبارزه با فساد، تعهدات بین‌نسلی، سلامت، ارتقای امنیت، آموزش، رفاه عمومی، مشارکت) و عوامل زیست‌محیطی (دسترسی به انرژی‌های تجدیدپذیر، مدیریت پایدار جنگل‌ها، مبارزه با بیابان‌زایی، مدیریت پسماند، کاهش آلودگی هوا، استفاده پایدار از منابع آبی و اکوسیستم‌های خشکی، به‌حداقل‌رساندن انتشار مواد شیمیایی خطرناک) است.

حکمرانی خوب از طریق حاکمیت قانون موجب تقویت فضای مثبت برای رشد اقتصادی، گسترش عدالت و ارتقای آزادی‌های مدنی، از طریق گسترش توانایی انسانی موجب مشارکت بیشتر مردم در فرآیند تصمیم‌گیری حکومتی و از طریق اجرای دقیق و به‌هنگام سیاست‌های زیست‌محیطی موجب بهبود محیط زیست و پایداری آن می‌شود. انجام این امور، تحقق توسعه پایدار را به‌دنبال خواهد داشت. به همین جهت، حکمرانی خوب را می‌توان یک ابزار سیاسی، اجتماعی و اقتصادی مناسب برای تقویت توسعه پایدار دانست. عوامل نظارتی شامل گزارش‌های حسابرسی، گزارش‌های تحلیلی و گزارش تفریغ بودجه است. دیوان محاسبات کشور با توجه به مأموریت خود اقدام به حسابرسی، گزارشگری و نظارت بر اجرای اثربخش و کارآمد سیاست‌های کلی و سیاست‌گذاری‌های تقنینی و مقرراتی مالی در دستگاه‌های اجرایی کرده و نتایج آن را در قالب گزارش تفریغ بودجه، گزارش‌های حسابرسی و گزارش‌های تحلیلی ارائه می‌کند و در این راستا، نقشی حیاتی در هدایت سازمان‌ها به سوی حکمرانی مبتنی بر توسعه پایدار ایفا می‌کند.

برخی از مضامین موجود در الگوی طراحی شده با بعضی از الگوهای ارائه شده توسط سایر پژوهشگران مطابقت دارد. مضامین انضباط مالی، شفافیت، رشد سالانه تولید ناخالص داخلی، ثبات اقتصادی، اشتغال پایدار، با اجزای شناسایی شده در پژوهش‌های کرکپاتریک و همکاران (۲۰۱۱)، کرسدیک و همکاران (۲۰۱۸)، میکالینا و همکاران (۲۰۲۱)، گرینلند و همکاران (۲۰۲۳) و صمدزاده و همکاران (۱۴۰۲) همسو است. همچنین از حیث نقش عوامل اجتماعی در توسعه پایدار، پژوهش‌های متفاوتی انجام شده است که با نتایج پژوهش حاضر هم‌راستا و مرتبط هستند. مضامین عدالت اجتماعی، فقرزدایی، مسئولیت اجتماعی، مبارزه با فساد، تعهدات بین‌نسلی، سلامت، مشارکت، آموزش، رفاه عمومی، ارتقای امنیت با اجزای شناسایی شده در پژوهش‌های

کرکپاتریک و همکاران (۲۰۱۱)، کرسٹیک (۲۰۱۹)، میکالینا و همکاران (۲۰۲۱)، اشلر و همکاران (۲۰۱۳)، انه و همکاران (۲۰۱۱)، گرینلند و همکاران (۲۰۲۳)، بیگدلی و همکاران (۱۳۹۳) و صمدزاده و همکاران (۱۴۰۲) و فرهادی و همکاران (۱۴۰۲) همسو است. مضامین دسترسی به انرژی‌های تجدیدپذیر، مدیریت پایدار جنگل‌ها، مبارزه با بیابان‌زایی، مدیریت پسماند، کاهش آلودگی هوا، استفاده پایدار از منابع آبی و اکوسیستم‌های خشکی و به‌حداقل‌رساندن انتشار مواد شیمیایی خطرناک با اجزای شناسایی‌شده در پژوهش‌های اشلر و همکاران (۲۰۱۳)، کرسٹیک (۲۰۱۹)، میکالینا و همکاران (۲۰۲۱)، بیگدلی و همکاران (۱۳۹۳) و صمدزاده و همکاران (۱۴۰۲) همسو است. همچنین مضامین گزارش‌های حسابرسی، گزارش‌های تحلیلی و گزارش‌تفریح بودجه با اجزای شناسایی‌شده در پژوهش‌های یوسف و همکاران (۲۰۱۶)، دارنال و همکاران (۲۰۰۸) و اسدی و مهدوی ثابت (۱۴۰۱) همسو است.

در جهت بهبود مضامین الگوی نظارتی بر پایه حکمرانی مبتنی بر توسعه پایدار، پیشنهاد می‌شود گزارشات مالی قابل فهم برای عموم مردم در راستای ارتقای انضباط و شفافیت مالی ارائه شود. جهت کاهش فساد، نظارت مطلوب بر فرآیندها، اصلاح ساختار اداری، اصلاح ساختار بودجه، شفافیت، ارائه آمار دقیق در رابطه با وقایع فساد و مدیریت تعارض منافع نیز پیشنهاد می‌شود؛ همچنین پیشنهاد می‌شود عدالت اجتماعی در سه حوزه حقوقی، اقتصادی و قضایی رعایت شود. فراهم کردن بستر اشتغال پایدار در زمینه‌های مختلف اجتماعی نیز پیشنهاد می‌شود. یکی از مضامین احصاشده در الگوی حکمرانی توسعه پایدار نظارت بنیان، ثبات اقتصادی است. ثبات اقتصادی در گرو اصلاح نظام حکمرانی اقتصادی، آن هم در راستای ارتقا و بهبود کیفیت سیاست‌گذاری در کشور است. برقراری و حفظ ثبات مالی دو بال اصلی ثبات اقتصادی در هر نوع اقتصاد است. تأمین و حفظ ثبات پولی که هدف اصلی بانک‌های مرکزی دنیاست، به معنای کنترل نرخ تورم و بستن شکاف تورمی در اولویت اول و جلوگیری از انحراف تولید از مقدار بالقوه یا روند بلندمدت آن در اولویت دوم است؛ بنابراین، ایجاد بسترهای لازم برای انجام اصلاحات اساسی در نظام حکمرانی اقتصادی کشور و شناسایی قوانین معارض و تورم‌قوانین و مقررات در حوزه حکمرانی اقتصادی نیز پیشنهاد می‌شود. تدوین استانداردهای حسابرسی مالی زیست‌محیطی جهت نظارت بر شرکت‌های شبه‌دولتی نیز پیشنهاد می‌شود. باتوجه به نتایج به‌دست‌آمده از بخش کیفی، در شکل ۱ الگوی نهایی تحقیق ارائه شده است.

شکل ۱. الگوی نظارتی بر پایه حکمرانی مبتنی بر توسعه پایدار

این پژوهش نیز مانند هر پژوهش دیگری محدودیتی دارد. بی شک در پژوهش های کیفی، ارزش ها و تعصبات پژوهشگر می تواند بر تحلیل داده های گردآوری شده و یا جهت دهی آن ها مؤثر باشد؛ پژوهش حاضر نیز از این قاعده مستثنی نیست. با توجه به این که پژوهش حاضر از نوع کیفی و با روش نمونه گیری هدفمند و گلوله برفی انجام شده است، در چنین پژوهش هایی، هدف، بیش از آن که تعمیم نتایج و ایجاد قانونی فراگیر باشد، ادراک و توصیف عمیق پدیده مورد مطالعه در محیط یگانه خود است و این واقعیت، از تعمیم پذیری نتایج پژوهش و قابلیت به کارگیری در محیط های مشابه دیگر می کاهد؛ بنابراین، نتایج این پژوهش قابلیت تعمیم کمتری دارد. متناسب با این محدودیت تحقیق، به پژوهشگران آتی پیشنهاد می شود که الگوی حکمرانی مبتنی بر توسعه پایدار را در سایر سازمان ها طراحی کنند. به علاوه، احصای ابعاد سیاسی توسعه پایدار نیز برای پژوهشگران پیشنهاد می شود. همچنین مقایسه و ارزیابی این الگو طراحی شده با الگوهای به دست آمده توسط سایر پژوهشگران می تواند حاوی نکاتی جهت تأمل بیشتر باشد. پژوهشگران می توانند از رهگذر مطالعات تطبیقی دستاوردها، به آسیب شناسی چارچوب ادراکی ارائه شده پرداخته و آن را توسعه دهند.

آذر، عادل و حبشی، نعمت (۱۳۹۶). «ارائه الگویی مؤثر برای حسابرسی بخش عمومی دیوان محاسبات جمهوری اسلامی ایران»، *مجله دانش حسابرسی*، سال هفدهم، شماره ۶۶: ۵-۴۰. اسدی، مرتضی و مهدوی ثابت، الهه (۱۴۰۱). «توسعه پایدار؛ نقش مؤسسه‌های عالی حسابرسی»، *مجله حسابرس*، شماره ۱۱۹.

بیگدلی، سونا؛ شفق، سیروس و وثوقی، فاطمه (۱۳۹۵). «ارائه یک مدل راهبردی برای دستیابی به توسعه پایدار شهری در کلانشهر مشهد»، *فصلنامه تحقیقات جغرافیایی*، سال سی و دوم، شماره ۴. خسروی، ابوالفضل (۱۳۹۵). «توسعه پایدار در پرتو انتخاب معیار برتر مسئولیت اجتماعی از دیدگاه خبرگان»، *فصلنامه علمی پژوهشی آموزش محیط زیست و توسعه پایدار*، سال هفتم، شماره ۲: ۷۷-۹۰.

شراهی، محمدرضا و گرکز، منصور (۱۳۹۴). «جایگاه و نقش انضباط مالی بر رشد و توسعه اقتصادی، فرهنگی با رویکرد کاهش مفاسد اداری و مالی»، *چهارمین کنفرانس ملی حسابداری، مدیریت مالی و سرمایه‌گذاری*.

صمدزاده، سینا؛ پورعزت، علی‌اصغر و امیری، مجتبی (۱۴۰۲). «طراحی مدل روند توسعه پایدار آذربایجان غربی بعد از انقلاب اسلامی»، *فصلنامه علمی برنامه‌ریزی منطقه‌ای*.
ظهیری، مناحی؛ زاینده‌رودی، محسن و جلایی اسفندآبادی، سید عبدالمجید (۱۴۰۱). «بررسی تأثیر ابعاد حکمرانی خوب بر توسعه پایدار کشورهای منتخب (مجموعه کشورهای نفتی اوپک پلاس)»، *دوفصلنامه مطالعات و سیاست‌های اقتصادی*، شماره پیاپی ۱۷.

فرهادی، فرهاد؛ فتحی، محمدرضا؛ صیدایی گل‌سفیدی، سیدامین و محمدیوسفی وردنجانی، فاطمه (۱۴۰۲). «شناسایی و رتبه‌بندی مؤلفه‌های ایجاد توسعه پایدار صنعت پوشاک شهر شهرکرد»، *مجله علوم و فناوری نساجی و پوشاک*، سال دوازدهم، شماره ۳: ۵۵-۷۳.

قاضی طباطبایی، محمود؛ نصرتی، روح‌ا... و کاظمی، علی (۱۳۹۱). «ارزیابی الگوی نظری حکمرانی خوب در تبیین وضعیت توسعه انسانی»، *فصلنامه توسعه روستایی*، دوره چهارم، شماره ۱. کمالی، یحیی و پورچناری، عبدالله (۱۳۹۳). «حکمرانی خوب، سازوکاری برای تحقق توسعه پایدار»، *نخستین کنفرانس آینده‌پژوهی مدیریت و توسعه*.

لشکری‌زاده، مریم و اشرفی، محمدعلی (۱۳۹۰). «بررسی اثر حکمرانی خوب بر کیفیت زیست‌محیطی در کشورهای درحال توسعه»، *اولین همایش بین‌المللی مدیریت گردشگری و توسعه پایدار*.

Abiad, A. A., Furceri, D., & IMF, P. T. (2016). The macroeconomic effects of public investment: Evidence from advanced economies. *Journal of Macroeconomics*, No.50, 224-240.

Afolabi, O. S., Amao-Kolawole, T. G., Shittu, A. K., & Oguntokun, O. O. (2018). Rule of Law, Governance, and Sustainable Development: The Nigerian Perspective. In

- Handbook of Research on Sustainable Development and Governance Strategies for Economic Growth in Africa. IGI Global.
- Antoniades, A., Antonarakis, A. S., Gilman, J., Kempf, I., & Lan, L. L. (2021). Special issue: The poverty-inequality-environment frontier in the age of the crises. *Sustainable Development*, Vol. 29, No. 3.
- Assunta, V., Palladino, R. Hassan, R. Escobar, O. (2020). Artificial intelligence and business models in the sustainable development goals perspective: A systematic literature review, *Journal of Business Research*, Vol.121, 283-314
- Atkinson, A., Hatcher, R. L., & Green, S. (2004). Introducing pyramid: Versatile process and planning tool for accelerating sustainable development. The natural advantage of nations. EA Books, Australia.
- Bervar, M., & Bertoneclj, A. (2016). The five pillars of sustainability: Economic, Social, Environmental, *Cultural and Security aspects Mic- management international conference*, Pula, Croatia.
- Bevir, M., (2013). Governance: A Very Short Introduction, Oxford University Press, Oxford, UK.
- Bineli, M. (2005). Sustainability, the Five core principle (a new framework). The cybersex consulting group. www.sustsainabilitylabs.org
- Briguglio, L. (2016). Good Governance and Economic Growth: A focus on Small Island Developing States, Retrieved from https://www.um.edu.mt/__data/assets/pdf_file/0005/297248/GovernanceinSIDS27Sep161.
- Browning, M., & Rigolon, A. (2019). School green space and its impact on academic performance: A systematic literature review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, Vol.16, No. 3, 429.
- Boța-Avram, C., Groșanu, A., Rachișan, P. R., & Gavriletea, M. D. (2018). The Bidirectional Causality between Country-Level Governance, Economic Growth and Sustainable Development: A Cross-Country Data Analysis. *Sustainability*, Vol.10, No. 2, 502.
- Chuck, Y.K. (1998). Tourism in comprehensive perspective. Translated by Parsaeian Ali and Arabi Mohammad. Tehran: The Cultural Research Bureau Press.
- Darnall, N., Seol, I. & Sarkis, J. (2008). Perceived Stakeholder Influences and Organization Use of Environmental Audits, Available at: <http://ssrn.com>.
- Dawe, N.K., & Ryan, K.L. (2003). The faulty three - legged - stool model of sustainable development. *Conservation Biology*, Vol. 17, No.2, 1458-1460.
- De Guimaraes, J.C.F., Severo, E.A., Júnior, L.A.F., Da Costa, W. P. L. B., & Salmoria, F.T. (2020). Governance and quality of life in smart cities: Towards sustainable development goals. *Journal of Cleaner Production*, Vol. 253, 119926.
- Ene, C-M., Gheorghiu, A., & Gheorghiu, A. (2011). A Theoretical Approach for Dynamic Modelling of Sustainable Development. arXiv:1102.5752.
- Farelnik, E., Stanowicka, A., & Wierzbicka, W. (2021). The effects of membership in the Polish National Cittaslow Network. Equilibrium, *Quarterly Journal of Economics and Economic Policy*, Vol.16, No. 1, 139–167.
- Guney, T. (2017) Governance and sustainable development: How effective is governance?, *Journal of International Trade & Economic Development*, Vol. 26, No.

- 3, 316-335. DOI: 10.1080/09638199.2016.1249391.
- Henderson, K. & Loreau, M. (2023). A model of Sustainable Development Goals: Challenges and opportunities in promoting human well-being and environmental sustainability, *Ecological Modelling*, 475, 110164.
- Henrique dos Santos, P., Neves, S.M., Sant'Anna, D.O., Henrique de Oliveira, C., & Carvalho, H.D. (2019). The analytic hierarchy process supporting decision making for sustainable development: An overview of applications. *Journal of Cleaner Production*, Vol. 212, 119-138.
- Jeronen, E. (2020). Sustainable Development. In: Idowu, S., Schmidpeter, R., Capaldi, N., Zu, L., Del Baldo, M., Abreu, R. (eds) Encyclopedia of Sustainable Management. Springer, Cham. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-02006-4>: 193-1.
- Kates, R. W., Parris, T. M., & Leiserowitz, A. A. (2005). What is sustainable development? Goals, indicators, values, and practice. *Environment: science and policy for sustainable development*, Vol. 47, No. 3, 8-21.
- Ramzy, O., El Bedawy, R., Anwar, M., & Eldahan, O. H. (2019). Sustainable Development & Good Governance. *European Journal of Sustainable Development*, Vol.8, No.2, 125-125
- Runnalls, C.R. (2006). Choreographing Community Sustainability: The Importance of Cultural Planning to Community Viability. Thesis, Masters of Arts in Leadership and Training, Royal Rhodes University, Victoria, BC.
- Roztock, N., Soja, P., & Weistroffer, H. R. (2019). The role of information and communication technologies in socioeconomic development: towards a multi-dimensional framework, *Information Technology for Development*, Vol.25, No.2, 171-183.
- Scerri, A., & Paul, J. (2010). Accounting for sustainability: combining qualitative and quantities research in developing indicators of sustainability, *International Journal of social research methodology*, Vol.13, No.1, 41-53.
- Schlor, H., Ficher, W., & Hake, J. F. (2013). Methods of Measuring Sustainable Development of the German Energy Sector, *Applied Energy*, NO. 101, 66-79.
- Spangenberg, J.H., & Bonniot, O. (1998). Sustainability indicators: a compass on the road towards sustainability. *Wuppertal papers*, Vol.7, No. 4, 1-34
- Sun, J., Jin, H., Tsai Fu, Sh., & Jakovljevic, M. (2022). A Global Assessment of Sustainable Development: Integrating Socioeconomic, Resource and Environmental Dimensions, *Frontiers in Energy Research*.10, <https://doi.org/10.3389/fenrg.2022.816714>
- United Nation, (2001). Guidance in preparing national sustainable development strategies, Revised Draft, New York.
- Yusoff, H.N., Mohamed, A.F., Hadi, S.A. (2016). Sustainable Development: What Is The Role Of Audit?, *Journal of Sustainability Science and Management*, Vol.11, No.1, 99-112
- Wang, K., Ke, Y., & Sankaran, S. (2023). The social pillar of sustainable development: Measurement and current status of social sustainability of aged care projects in China. *Sustainable Development*, Vol. 23, No.1, 227-243.

Designing a monitoring model based on sustainable development governance foundation

Seyed Ahmadrza Dastgheib^{*}

Mohammad Mohammadi^{**}

Samaneh Salimi Bazneshini^{***}

Received: 1 July 2024

Accepted: 18 September 2024

Vol.5, No.18, Summer 2024

Abstract

Sustainable development is a new way to achieve human goals by preserving resources for future generations. The aim of the research is to design a monitoring model based on sustainable development governance foundation in the Supreme Audit Court. The current research was conducted using an inductive, descriptive-exploratory approach. Elites and experts from the Supreme Audit Court were selected using purposeful and snowball sampling. Semi-structured interviews were conducted to gather data, which was then analyzed using thematic analysis. The regulatory model, grounded in sustainable development governance, identifies three overarching themes: contextual, content, and monitoring. It also includes five organizing themes: policy-based, social, economic, environmental, and auditing/reporting factors. A total of 28 specific themes were identified, encompassing areas such as economic

---

* Department of Political Science, Islamic Azad University, Research Sciences Unit, Tehran, Iran.

** Department of Public Management, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran Iran (Corresponding Author). Email: Mo.Mohammadi@iauctb.ac.ir

*** Ph.D. in Public Management (Human Resource Orientation), Islamic Azad University, South Tehran Branch, Tehran.

development, social policies, environmental protection, financial discipline, transparency, and various sustainability indicators.

Keywords: Model, Monitoring, Governance, Sustainable development, Transparency, Financial discipline

JEL Classification: H, H10, Q01